

Олександр Зatinaйко,
Віктор Павленко,
Віктор Бочарніков,
Сергій Свешніков

Політика безпеки та воєнно-політичні відносини Словаччини

Стаття продовжує серію публікацій, присвячених дослідженням підвалин формування політики безпеки держав регіону довкола України, зокрема історичних обставин, геополітичних поглядів, суперечностей воєнно-політичних відносин з іншими державами. Результати цих досліджень є основною частиною вихідних даних, потрібних для формування та обґрунтування воєнної політики України.

© О. Зatinaйко, В. Павленко, В. Бочарніков, С. Свешніков,
2013

Словаки – молода нація, перші інституціональні ознаки якої (граматика, національні політичні партії) почали формуватися у другій половині XIX ст., а незалежність Словаччина отримала лише в 1993 р. З мирним розпадом Чехословаччини припинила існування концепція «двоєдиної слов'янської держави». Не останньою причиною цього стала відчутна різниця в розвитку засобів виробництва та, відповідно, у ментальності населення двох частин цієї держави. Більшість населення сучасної Словаччини є нащадками селян у першому або другому поколінні, що зумовлює певну замкненість населення на власних життєвських проблемах, відстороненість від будь-яких ідеологій, обережність, миролюбність.

Основний вектор зовнішньої політики Словаччини

Хоча численні проаналізовані інформаційні джерела не містили цілісного викладу або теоретичного обґрунтування основного вектора зовнішньої політики Словаччини, його можна оцінити опосередковано, виходячи з аналізу зовнішньополітичних дій цієї держави, зокрема її участі в міжнародних організаціях з глобальної та регіональної безпеки, а також меж зовнішньополітичної активності.

Участь Словаччини в міжнародних організаціях з глобальної та регіональної безпеки

Словаччина є членом Північноатлантичного альянсу та Європейського Союзу з 2004 р. Вона також є членом регіональної ініціативи у сфері безпеки – «Вишеградської четвірки». Членство в цих організаціях свідчить про інтегрованість цієї центральноєвропейської держави в міжнародні системи безпеки й визначає потребу узгодження її зовнішньої політики з політикою провідних членів перелічених організацій. З іншого боку, відхилення зовнішньої політики Словаччини від загального вектора організацій може свідчити про певний рівень її самостійності.

Після розпаду соціалістичного блоку Словаччина взяла курс на приєднання до НАТО. Вона залучалася до участі в найбільших спільних операціях Альянсу: в Іраку, Афганістані та Косові.

В операції НАТО в Іраку Словаччина брала участь у складі 110 військових, переважно саперів. У 2007 р. цю місію було завершено за рішенням уряду держави. Слід зауважити, що від самого початку операції Братислава не прагнула направляти військовиків до Іраку. Рішення було прийняте лише після певного тиску з боку США [1]. Утім, можна припустити, що у Словаччини залишилася внутрішня незгода з вимогами щодо участі у війні. Суперечності проявилися під час спільної прес-конференції прем'єр-міністра Словаччини Р. Фіцо й генерального секретаря НАТО А. Ф. Расмуссена у 2009 р. [2]. Тоді Р. Фіцо заявив, що військове вторгнення до Іраку у 2003 р. було мотивоване виключно економічними міркуваннями у зв'язку з наявністю в цій країні родовищ нафти,

вторгнення до Іраку не було санкціоноване ООН і що Словаччина готова брати участь в операціях лише за наявності легітимних цілей, таких як боротьба з тероризмом.

У Косові до 140 словацьких військовиків брали участь у місії KFOR. У 2010 р. Словаччина вивела свій контингент за рішенням уряду та парламенту. Визначальний вплив на таке рішення мала авіакатастрофа 2006 р., коли на літаку військово-повітряних сил Словаччини загинули 42 військовослужбовці [3]. Крім того, Словаччина, очевидно, не зацікавлена у відокремленні Косова від Сербії. Маючи території з неоднорідним етнічним складом населення, вона побоюється використання прикладу Косова як прецеденту й досі не визнає незалежності краю.

Ще одним форматом міжнародного співробітництва Словаччини є «Вишеградська четвірка» (Польща, Словаччина, Угорщина та Чехія), створена в 1991 р. з метою сприяння ефективнішій інтеграції до Європейського Союзу і просування інтересів країн-учасниць у європейських структурах. Основне рішення останніх часів у рамках «Вишеградської четвірки» – створення бойової тактичної групи, деталі якого були обговорені на зустрічі начальників штабів чотирьох країн [4] (табл. 1).

Таблиця 1

Характеристика бойової тактичної групи країн «Вишеградської четвірки»

Параметр	Характеристика
Загальна чисельність	2800 військових
Розподіл чисельності за країнами	Польща – 1200, Чехія – 800, Словаччина – 400, Угорщина – 360
Термін створення	Початок 2016 р.
Термін бойової готовності	Друга половина 2016 р.
Основні завдання	Гуманітарні
Командування	Польща

Братислава підтримує ідею розширення Північно-атлантичного альянсу за рахунок країн СНД, зокрема Грузії. За словами міністра оборони, Словаччина готова розширити військово-співробітництво з Грузією за рахунок постачання тренажерів і навчання її військовиків в Академії збройних сил [5]. Словаччина заявила також про підтримку європейської інтеграції Молдови [6] та України [7]. Про істинну причину цієї підтримки однозначно судити важко, оскільки словацькі політики не висловлювалися на цю тему. Але можна припустити, що Словаччина має дві цілі: по-перше, продемонструвати свою підтримку політики США і, по-друге, продемонструвати підтримку державам, які прагнуть європейської та євроатлантичної інтеграції, і за рахунок цього створити передумови для виходу на нові ринки збуту. На підтримку версії про пріоритет економічних інтересів свідчить відмова Словаччини підтримати військову інтервенцію в Лівії перед екстремним самітом ЄС у березні 2011 р. [8]. У рамках тієї ситуації Словаччина могла би бути залучена до військової інтервенції, що не принесло б їй жодних економічних вигод.

Межі зовнішньополітичної активності

Не можна однозначно стверджувати, що Словаччина проводить активну зовнішню політику в регіоні й за його межами, не пов'язану із суто економічними інтересами. Але іноді словацькі посадовці роблять недружні заяви стосовно України. Так, у травні 2012 р. президент Словаччини спільно з президентами Польщі та Чехії висловив занепокоєння станом демократії в Україні й вимагав від України зробити кроки для зміни ситуації, пов'язаної з колишнім прем'єр-міністром Ю. Тимошенко. Хоча при цьому президент Словаччини не відмовився від участі в ялтинському саміті та в українській частині футбольного чемпіонату «Євро-2012» [9]. Аналогічні заяви Словаччина робила стосовно Білорусі. Голова МЗС Словаччини М. Дзуринда в листі до родичів білоруських політичних в'язнів висловив обурення «недемократичним режимом» [10]. На тлі прагнення Словаччини до розширення співробітництва з Узбекистаном, політичний режим якого не можна назвати демократичним, такі заяви були, радше, вимушеними і свідчать про потребу підтримати офіційну політику ЄС. Підтвердженням цього є успішне співробітництво Словаччини з Україною у сфері інвестицій, малого прикордонного руху, транзиту енергоносіїв до Європи.

Показовим прикладом розширення зовнішньополітичної активності Словаччини є реалізація інвестиційних програм у досить віддаленому і проблемному регіоні – Нагірному Карабасі. За даними азербайджанських джерел [11], нині в Нагірному Карабасі введена в експлуатацію гідроелектростанція, побудована за участю словацьких компаній, і планується побудова ще трьох станцій. Словаччина домовляється про міжрегіональне співробітництво із Сюникською областю Вірменії. Можна припустити, що словацькі компанії, зважаючи на кризову ситуацію в Європі й не маючи можливості ефективно працювати на західних ринках, спрямували свої зусилля на Схід, навіть на проблемні країни, які офіційно перебувають у стані війни. Про рішучість дій Братислави щодо просування своїх економічних інтересів свідчить політичний конфлікт із Туреччиною, який виник після того, як Словаччина прийняла закон про відповідальність за невизнання геноциду вірмен на початку ХХ ст. (очевидно, це було політичною умовою Вірменії щодо активізації співробітництва). Співпраця Словаччини та Вірменії відбувається не лише в політичній чи економічній площинах, активізувалася також їхня військово-технічна співпраця. Наприкінці 2010 р. міністри оборони обох країн підписали міжурядову угоду про співробітництво у сфері військової освіти, навчання особового складу та про обмін досвідом у сфері стратегічного оборонного планування.

Останнім часом Словаччина є приймаючою стороною конференцій і самітів європейських країн. У квітні 2012 р., безпосередньо перед самітом Північноатлантичного альянсу в Чикаго, у Братиславі пройшов форум з проблем європейської безпеки «Globsec» [4], на якому

відбулася зустріч президентів Хорватії, Словенії та Словаччини. Прем'єр-міністр Словаччини висловився також за розширення НАТО і ЄС, передусім на Балкани, а потім – на Схід. У квітні 2012 р. у Братиславі відбулася зустріч політиків та експертів із країн Центральної та Західної Європи і США. На зустрічі обговорювалися питання європейської безпеки, фінансово економічної кризи в Європі, відносини зі США, розвиток подій в арабському світі [12]. У лютому 2012 р. відбулася зустріч президентів слов'янських країн (Словаччини, Чехії, Хорватії та Сербії) для обговорення питань розвитку Європи [13].

Таким чином, головний вектор зовнішньополітичних дій Словаччини можна визначити як переважно економічний. Словаччина, попри невеликий розмір і території, і економіки, проводить активну зовнішню політику, яку можна охарактеризувати, як балансування заради досягнення економічних інтересів. Нині Словаччина дедалі більшу увагу приділяє відносинам з державами на Сході. Якщо економічне співробітництво є вигідним, Словаччина готова співпрацювати навіть із проблемними країнами.

Проблеми постачання і транзиту енергоносіїв

Нафта. Нафтопереробна промисловість Словаччини тісно пов'язана із сусідніми державами як за власністю, так і за структурою поставок сировини. Основним споживачем нафти у Словаччині є нафтопереробний завод у Братиславі загальною потужністю близько 6 млн тонн на рік. Завод належить компанії «Slovnaft», яка має частку власності в нафтопереробних заводах також у Чехії та Польщі. Власність у компанії більш як на 90% належить угорській енергетичній компанії MOL. Продукція братиславського нафтопереробного заводу тримає близько 20% споживчого ринку Чехії. На сьогодні нафта постачається південною гілкою нафтопроводу «Дружба» з Російської Федерації через Україну. Обсяги поставок мають тенденцію до зниження. Через Словаччину нафта транспортується далі до Чехії, Угорщини та Німеччини. У Німеччині нафта постачається на східнонімецькі нафтопереробні заводи і транспортується до Інгольштадту – великого розподільчого вузла, до якого підведені трубопроводи від середземноморських портів Омішаль (Хорватія) та Трієст (Італія).

Газ. За даними компанії «Газпром», Словаччина цілком залежить від постачання російського газу, яке здійснюється південною гілкою газопроводу «Уренгой – Помери – Ужгород» з РФ через територію України. Обсяги споживання газу становлять 6,0–6,7 млрд м³ на рік. У Словаччині діють дві великі компанії-оператори: SPP (забезпечує постачання й розподіл газу всередині країни) та «Eustream» (забезпечує транзит газу). 49% власності компанії SPP належать енергетичним компаніям Німеччини та Франції, 51% – урядові Словаччини. Компанія «Eustream» є дочірнім підприємством SPP. Через територію Словаччини російський газ далі транспортується до Австрії, Чехії та Німеччини в обсягах близько 50 млрд м³ на рік.

Майже стовідсоткова залежність постачання енергоносіїв у Словаччину від одного постачальника (РФ) та одного

транзитера (Україна) визначає диверсифікацію поставок одним з найголовніших економічних завдань Словаччини. Певним прикладом для неї слугує Чехія, котра поступово заміщує постачання енергоносіїв з РФ поставками газу з Німеччини (до 27%) і поставками нафти із середземноморського порту Омішаль через нещодавно збудований нафтопровід «Інгольштадт – Кралупи – Литвинів». Хоча частина цих поставок також має російське походження, але надійність транзиту через Німеччину набагато вища, оскільки ця держава є найвпливовішою в Європі.

Диверсифікація постачання енергоносіїв є стратегічним інтересом Словаччини. У середньостроковій перспективі важливим є також забезпечення надійності поставок російського газу через територію України.

Диверсифікація постачання енергоносіїв

Нафта. Головним чинником, який підштовхує Словаччину й інші країни Центральної та Східної Європи до зміни структури поставок нафти, є тенденція зниження постачання через нафтопровід «Дружба», яка склалася внаслідок уведення в експлуатацію Балтійської трубопроводної системи РФ. У 2012 р. російські компанії «Лукойл» і «Роснефть» цілковито припинили постачання нафтопроводом, що викликало певний дефіцит нафти у Словаччині.

На сьогодні Словаччина розглядає три альтернативи: побудова нафтопроводу з Угорщини; постачання азербайджанської нафти через Україну нафтопроводом «Одеса – Броди»; постачання російської нафти північною гілкою нафтопроводу «Дружба» через нафтопровід з Німеччини до Чехії («Шпергау – Литвинів»), який планується побудувати (розглядається можливість почати нафтопровід від Росток для постачання Балтійською трубопроводною системою).

У 2012 р. словацька компанія «Slovnaft» запропонувала побудувати нафтопровід «Сазхаломбата – Шаги», який з'єднав би нафтопровід «Адрія» з нафтопроводною системою Словаччини. Це дало б змогу постачати нафту до Словаччини з хорватського порту Омішаль на Середземному морі загальним обсягом до 6 млн тонн на рік у разі реверсу нафтопроводу «Адрія». Вартість запропонованого нафтопроводу оцінюється до 80 млн євро. Хоча вартість нафти з Омішала буде вищою (внаслідок потреби перевалки в порту), цей проект може зробити вагомий внесок у вирішення питання диверсифікації постачання енергоносіїв.

Можливість постачання азербайджанської нафти виникла після підписання угоди між Україною та Азербайджаном про організацію поставок до європейських країн – Словаччини, Чехії, Угорщини й Польщі. На сьогодні ця угода залишається двосторонньою. Східноєвропейські країни формально участі у проекті не беруть і поки не надали згоди на його реалізацію. Вони не відмовляються від переговорів, але практичних кроків не здійснюють [13]. Для цього існують кілька причин. Організація постачання азербайджанської нафти через Україну нафтопроводом «Одеса – Броди» передбачає перегляд системи контрактів. Крім того, залишається невирішеним питання про

спроможність Азербайджану забезпечити потрібний обсяг нафти (основний нафтопровід Азербайджану «Баку – Тбілісі – Джейхан» завантажений лише на 50–60%). Вартість азербайджанської нафти у Словаччині також буде вищою через потребу в подвійній перевалці нафти в портах Грузії та України на Чорному морі.

У 2012 р. російська компанія «Transneft» запропонувала з'єднати північну гілку нафтопроводу «Дружба», яка проходить через Білорусь і Польщу до Східної Німеччини, з південною гілкою в Чехії. З'єднання передбачає побудову нафтопроводу «Шпергау – Литвинів». Розглядається також можливість почати нафтопровід від німецького міста Росток для постачання з Балтійської трубопровідної системи РФ. Нафтопровід може бути продовжений до нафтопереробних заводів у Братиславі й Інгольштадті. Словаччина та Чехія виступають проти цього проекту, оскільки він не веде до реальної диверсифікації, а лише змінює маршрут транзиту. Але на підтримку проекту може виступити Німеччина в разі продажу нафтопереробного заводу в Інгольштадті російським компаніям, які будуть зацікавлені в постачанні на цей завод власної нафти.

Газ. Побудова РФ газопроводу «Північний потік» у найближчому майбутньому може докорінним чином змінити структуру сучасних поставок газу до Словаччини. Ураховуючи напружені стосунки України з РФ у газовій сфері, у майбутньому побудова цього газопроводу може означати припинення постачання газу газопроводом «Уренгой – Помари – Ужгород». За деякими оцінками, навіть 50-відсоткове завантаження нового газопроводу робить експлуатацію останнього збитковою.

Основним напрямом диверсифікації постачання газу Словаччина вважає створення системи газопроводів «Північ – Південь», яка складатиметься з об'єднаних газопровідних систем Польщі, Словаччини, Угорщини, балтійських республік і, можливо, Чехії. Ці об'єднані газопроводи планується підключити до терміналів з приймання зрідженого газу в Хорватії, Польщі та Литві, щоб мати можливість споживати газ із різних транзитних напрямів і від різних виробників.

На сьогодні між енергетичними компаніями Угорщини та Словаччини підписана угода про будівництво газопроводу «Вегеш – Великі Заливці» довжиною 115 км і пропускною спроможністю 5 млрд м³ газу на рік. Будівництво коштуватиме 160 млн євро, з них 30 млн євро готова надати Європейська Комісія. Газопровід забезпечить можливість постачати газ із Хорватії. Укладена також рамкова угода про співробітництво в будівництві газопроводу з Польщі до Словаччини.

Забезпечення надійності постачання російського газу через Україну

Вагомим чинником змін відносин у газовій сфері можна вважати також незадоволення України умовами постачання російського газу та прагненням його диверсифікувати.

Умови поставок російського газу до України передбачають принцип «бери або плати», тобто за контрактом Україна має викупити визначений обсяг газу, незважаючи на реальний рівень споживання всередині країни. Крім того, вартість газу є більшою за вартість у європейських країнах, для яких РФ робить цінові преференції. За контрактом Україна має також закупити за власні кошти газ для накопичення влітку в підземних сховищах з метою забезпечення експортних поставок узимку, тобто витратити кошти, які можна було б спрямувати на інші потреби (хоча РФ останніми роками окремо переказує Україні кошти для закупівлі газу в підземні сховища). Виходячи з невідповідних умов постачання, Україна запропонувала європейським країнам орендувати свої газосховища (13 газосховищ загальним обсягом 32 млрд м³) для заповнення їх улітку дешевшим газом з Німеччини, для чого планується відновити й реверсувати резервні труби, прокладені впродовж основного газопроводу «Уренгой – Помари – Ужгород».

Словаччина обговорює цей проект з Україною на рівні міністрів енергетики, розглядаючи різні схеми його реалізації. Але РФ не зацікавлена в реверсі резервних труб, оскільки це означатиме втрату частини українського ринку збуту. Тому вона робить спроби запропонувати Словаччині інший варіант – створення підземних газосховищ на території Словаччини, щоб зменшити залежність від накопичення газу на території України. Просуванню пропозиції РФ сприяє негативний імідж України в Європі як ненадійної транзитної країни, який сформувався після «газової війни» 2009 р. та інколи підтримується випадками збоїв у постачанні газу в критичні моменти. Наприклад, узимку 2012 р., коли середньодобова температура знижувалася до –20°C, Словаччина зафіксувала обмеження поставок газу з України на 22%.

Інша пропозиція України – взяти участь у модернізації газотранспортної системи – не суперечить пропозиціям РФ. Словаччина розуміє, що основним постачальником газу в майбутньому залишиться РФ, а найдешевшим маршрутом транспортування – газопровід «Уренгой – Помари – Ужгород». Інші джерела і маршрути є лише диверсифікаційними, вони відіграють роль протизваги монопольному постачальникові, але не в змозі цілком замінити його. Економіка країн Східної Європи, у тому числі Словаччини, не може бути ані за обсягами, ані за вартістю ефективно забезпечена зрідженим газом. Наприклад, узимку 2012 р. вартість зрідженого газу значно перевищувала вартість трубопровідного. З іншого боку, введення в дію газопроводу «Північний потік» і побудова газопроводу «Південний потік» створять підстави для відмови від транспортування газу газопроводом «Уренгой – Помари – Ужгород», який на пряму заходить до Словаччини. За прогнозами, лише введення в дію газопроводу «Південний потік» може принести збитки Словаччині до 170 млн євро на рік, а транзит може скоротитися на 20% [14]. Виходячи із цього, Словаччина висловлює зацікавленість в участі в модернізації газотранспортної системи України.

Отже, паливно-енергетичний комплекс Словаччини і за виробничими потужностями, і за інфраструктурою поставок, і за структурою власності, і за ринками збуту тісно пов'язаний з країнами Східної Європи та Німеччиною. Саме тому принципові рішення в енергетичній сфері Словаччини має узгоджувати із цими державами і враховувати їхні інтереси. На сьогодні основні поставки енергоносіїв до Словаччини здійснює РФ через територію України. Від постачання російських енергоносіїв через Словаччину прямо чи опосередковано залежать Угорщина, Чехія та Німеччина. Нині РФ завершила реалізацію двох найважливіших інфраструктурних проектів (Балтійська трубопровідна система, газопровід «Північний потік») і намагається реалізувати третій (газопровід «Південний потік»), які потягнуть за собою скорочення постачання енергоносіїв до Словаччини традиційними маршрутами.

Усе це обумовлює для Словаччини потребу в диверсифікації поставок і за маршрутами, і за постачальниками. Братислава здійснює практичні кроки для забезпечення майбутніх поставок енергоносіїв із середземноморських портів Хорватії через Угорщину та з балтійських портів Німеччини (через Чехію) та Польщі. Але ці нові маршрути не зможуть ефективно забезпечити економіку Словаччини енергоносіями, зокрема газом як найбільш перспективним ресурсом. Традиційний маршрут постачання газу залишається для Словаччини важливим. Тому можна вважати природним інтерес цієї держави до участі в модернізації газотранспортної системи України. Маршрут постачання азербайджанської нафти нафтопроводом «Одеса – Броди», імовірно, не становитиме інтересу для Словаччини через проблеми його наповнення. Але остаточні рішення щодо інфраструктури постачання енергоносіїв залежатимуть від основних гравців у цій сфері, передусім від Німеччини (як головного споживача і власника капіталів) і РФ (як основного видобувача й постачальника).

Інтеграційні проблеми в рамках ЄС

Певною мірою поспішне розширення Європейського Союзу, без попереднього забезпечення достатнього рівня економічного розвитку країн – кандидатів на вступ, де-факто призвело до нерівномірності розподілу продуктивності праці й конкурентоспроможності між країнами – членами ЄС. У свою чергу, це спричинило диспропорції в економіці менш розвинених членів ЄС і тенденцію до утворення своєрідних кластерів з держав, які об'єднані схожими економічними інтересами, такими як гармонійний розвиток національної промисловості, сільського господарства, інфраструктури, недискримінаційної торгівлі. Таким кластером виявилися і країни Східної Європи: Польща, Словаччина, Чехія, Угорщина, Румунія. Перші чотири з них створили спеціальний консультативний формат – «Вишеградську четвірку» – для координації політики та позицій з метою обстоювання власних інтересів у Європейському Союзі. Саме наявність спеціального формату відносин свідчить про неповну збіжність інте-

ресів країн – засновників ЄС із інтересами нових членів. Ця незбіжність у минулому не мала ознак суперечностей, але сучасна фінансово-економічна криза сьогодні поступово їх виявляє.

Словаччина вступила до Європейського Союзу у 2004 р. і нині, поряд з Болгарією, залишається його найбіднішим членом. Рівень доходів її населення майже удвічі нижчий за середній у ЄС. Невисокий рівень економічного розвитку робить особливо чутливою реакцію Словаччини на економічні негаразди, пов'язані з фінансово-економічною кризою. Тому будь-які пропозиції щодо збільшення виплат до фондів ЄС або скорочення виплат з них сприймаються негативно і політиками, і населенням. Саме із цим пов'язані основні проблеми членства Словаччини в Європейському Союзі. Суперечності посилюються членством Словаччини в зоні євро: Словаччина не має суверенітету у фінансовій сфері і слідує у фарватері політики Європейського центрального банку.

Посилення фінансово-економічної централізації в ЄС

На тлі боргових проблем, які формально стали причинами фінансово-економічної кризи, Європейський Союз, переважно з ініціативи Німеччини та Франції, здійснив низку кроків, спрямованих на посилення централізації управління фінансами. Із цієї метою ЄС створив спеціальний фонд фінансової стабільності для допомоги проблемним країнам: Ірландії, Греції, Португалії, Іспанії. Наприкінці 2011 р. саміт ЄС ухвалив рішення про збільшення стабілізаційного фонду й розширення його повноважень. Словаччина стала єдиною країною ЄС, яка дала згоду на впровадження рішення лише після повторного голосування в національному парламенті. Це було викликано невдоволенням держави фінансовою політикою ЄС, що наочно проявилось у висловлюванні президента Словаччини в серпні 2011 р.: «Це справжній Радянський Союз! Але ми ніколи в такий союз не вступали. Перед референдумом про вступ до ЄС нам ніхто не казав, що ми повинні будемо сплачувати мільярди на грецькі пенсії» [15].

Несправедливість вимог стосовно допомоги проблемним країнам ЄС з вищим, ніж у Словаччині, рівнем життя населення активізувала обговорення доцільності перебування Словаччини в Європейському Союзі. Як і в інших країнах, першими почали висловлюватися національно налаштовані політики. Так, лідер національної партії Словаччини Я. Слота заявив: «ЄС стає жорнами, які можуть нас перемолоти» [16]. Хоча його слова можна розцінити як акцію з метою привернення до себе уваги, слід зазначити, що популістські партії, як правило, чітко відстежують зміну суспільних настроїв. Про потребу виходу Словаччини із зони євро заявив спікер парламенту й голова партії «Свобода і солідарність» Р. Сулік. Він запропонував підготувати план переходу на національну валюту. Голова уряду І. Радичова тоді завірила, що країна не готується до виходу із зони євро, але заява спікера поклатила початок дискусії в суспільстві та серед політиків.

Голова міністерства фінансів заявив, що вихід із зони євро можливий [17]. Словаччина не завжди однозначно підтримувала європейську інтеграцію. До 1998 р., за часів уряду В. Мечіяра, вона не форсувала інтеграцію ані до НАТО, ані до ЄС. Лише після виборів у 2004 р. держава вступила до цих організацій.

Упровадження нової фінансової політики

Як і в інших країнах Східної Європи, після вступу Словаччини до Європейського Союзу найбільший розвиток отримав фінансовий сектор за рахунок збільшення присутності потужних транснаціональних банків. У період фінансово-економічної кризи ці банки зажадали допомоги й почали виводити кошти з країни. У відповідь Словаччина ввела новий державний податок на банківську діяльність. Його особливістю є те, що розмір податку розраховується пропорційно розміру зовнішніх зобов'язань банків. На думку уряду, податок сприятиме зменшенню дефіциту державного бюджету Словаччини, але він може розглядатися також як підготовчий захід до введення національної валюти, оскільки відсутність зовнішніх зобов'язань дасть змогу мінімізувати можливий тиск і негативні наслідки, які можуть виникнути в разі виходу Словаччини із зони євро.

Координація дій із Польщею, Угорщиною та Чехією

Як уже зазначалося, країни Центральної Європи схильні координувати між собою свої позиції та політику із загальноєвропейських питань. Така практика почастішала з розгортанням фінансово-економічної кризи. Здебільшого використовується формат «Вишеградської четвірки». Показові особливості відносин в рамках цього формату проявилися наприкінці червня 2012 р. перед самітом ЄС, на якому планувалося посилити повноваження центральних органів ЄС у фінансовій сфері. Як зазначили країни «Вишеградської четвірки» в листі [18], підписаному на найвищому рівні, глибша інтеграція в рамках ЄС можлива за умови вирівнювання рівнів конкурентоспроможності та зростання всіх членів ЄС. Підписанти листа вимагали також залучення всіх членів ЄС до процесу обговорення майбутнього економічного й монетарного союзу, маючи на увазі виключення країн-підписантів із цього процесу. Представники «Вишеградської четвірки» акцентували увагу також на таких питаннях, як:

- потреба диверсифікації постачання природного газу;
- недоцільність відмови від атомної енергетики;
- створення словацько-чесько-польсько-угорської бригади для спільних дій у рамках операцій Північно-атлантичного альянсу;
- спільна закупівля великих партій озброєння, що означатиме координацію воєнно-економічної та військово-технічної політики держав, стандартизацію озброєнь;

- продовження в обмежених масштабах програми ЄС «Східне партнерство», корегування її змісту відповідно до інтересів країн Східної Європи;

- реалізація регіональної ініціативи Вишеградської четвірки з фінансуванням і координацією зі США та Голландією;

- потреба у продовженні фінансування з боку ЄС програм розвитку інфраструктури країн «Вишеградської четвірки», яке закінчується у 2013 р., і припинення використання питань фінансування програм як інструментів політичного тиску.

Судячи з різноманітності кола питань (економічна, воєнна, зовнішньополітична сфери), Словаччина спільно з Польщею, Чехією та Угорщиною вибудовує повноцінний формат самостійного регіонального співробітництва. Цей формат радше заміщує політику ЄС у регіоні, ніж доповнює її. Таким чином, створюються певні передумови для виникнення суперечностей і конкуренції за вплив у регіоні Східної Європи. Проте між країнами «Вишеградської четвірки» відсутня повна єдність, яка є найважливішою передумовою ефективності співробітництва. Це спричинене, по-перше, браком фінансових ресурсів, яких вимагає проведення самостійної політики, і, по-друге, активним впливом у регіоні інших держав. Так, незадовго до згаданої зустрічі Австрія організувала зустріч міністрів оборони Австрії, Чехії, Хорватії, Угорщини, Словаччини і Словенії – колишніх територій Австро-Угорщини. Крім того, як свідчать деякі публікації [18], у європейських ЗМІ з'явилася інформація, що десять країн ЄС розглядають можливість створення єдиної конфедеративної держави на зразок США. Серед цих країн була згадана Польща, а Словаччина, Чехія та Угорщина до списку не ввійшли. Звичайно, це породжує певну недовіру держав одна до одної та свідчить про нестійкість, ситуативність вишеградського формату.

Вагому роль відіграє також певна неоднорідність економік країн як за складом, так і за темпами зростання. За станом на 2011–2012 рр. Польща і Словаччина демонструють зростання, тоді як Чехія та Угорщина перебувають у стагнації. Словаччина входить до зони євро, але інші країни мають національні валюти. Тому координація дій Словаччини з іншими країнами «Вишеградської четвірки» є радше кроком, спрямованим на обстоювання власних інтересів у ЄС, підвищення впливу на рішення керівних європейських структур, але не на формування самостійної політики.

Це підтверджується цілковитою підтримкою з боку Словаччини зовнішньої політики Європейського Союзу в Україні та Білорусі. На початку 2012 р. Словаччина відкликала свого посла з Білорусі, висловивши солідарність із країнами – членами ЄС. Раніше парламент Словаччини ухвалив заяву з вимогою негайного звільнення політичних в'язнів у Білорусі. Голова МЗС Словаччини взяв участь у пікеті в Братиславі, де заявив, що Білорусь стала основною проблемою Європи [19].

Самовизначення етнічних угорців у Словаччині

Словаччина не є цілковито моноетнічною державою – словаки становлять 85% населення. Другою за чисельністю етнічною групою є угорці, які складають близько 9% населення, мешкають компактно вздовж південного кордону з Угорщиною і формують більшість населення в деяких прикордонних містах і районах. Сьогодні Угорщина проводить комплексну політику укріплення зв'язків з етнічними угорцями в усьому світі. Вона прагне створення в інших країнах угорських національних автономій, визнання угорської мови регіональною, надає угорське громадянство угорцям – громадянам інших держав. Такі дії сприяють певній втраті контролю уряду Словаччини над прикордонними територіями й посиленню впливу Угорщини на внутрішню політику Словаччини. Це, природно, викликає занепокоєння з її боку та відповідні дії, які сьогодні проявляються у збереженні чинності законів, які закріплюють колективну відповідальність угорців за злочини під час Другої світової війни, посиленні жорсткості законодавства, мовної та інформаційної політики.

Колективна відповідальність угорців Словаччини за злочини під час Другої світової війни

У 1945 р. Чехословаччина прийняла 143 декрети (так звані «декрети Бенеша»), які встановлювали колективну відповідальність німців та угорців за злочини, вчинені під час Другої світової війни. Угорці позбавлялися громадянства Чехословаччини. Земля понад 50 гектарів, а також підприємства, котрі належали угорцям, підлягали конфіскації. Угорців звільняли з державної служби, декого з них інтернували. Угорські школи зачинялися, а використання угорської мови заборонялося. Нині Угорщина домагається скасування «декретів Бенеша» як несумісних з правовою системою Європейського Союзу. Чехія та Словаччина розуміють, що скасування цих декретів у подальшому може стимулювати прагнення Угорщини повернути угорцям власність або відшкодувати втрати. У відповідь на вимоги Угорщини чеський парламент підтвердив чинність декретів у 2002 р., а словацький – у 2007 р.

Посилення жорсткості законодавства

У 2010 р. Угорщина змінила закон про громадянство, який тепер дозволяє надавати угорське громадянство етнічним угорцям – громадянам інших держав. У відповідь Словаччина прийняла поправки до закону про громадянство, згідно з яким громадянин Словаччини після прийняття громадянства іншої держави втрачає громадянство Словаччини й, відповідно, соціальне забезпечення. На доказ власної рішучості Словаччина позбавила громадянства декількох угорців [20]. Попри протести Угорщини, Словаччина змогла відстояти свою позицію, у тому числі завдяки підтримці Чехії та Європейської Комісії.

Тож масової видачі угорських паспортів у Словаччині не відбулося, на відміну від Румунії та України.

Посилення жорсткості мовної та інформаційної політики

На іншому напрямі – у мовній та інформаційній політиці – Словаччина також продемонструвала рішучість. Наприкінці 2010 р. Словацька рада із частотного мовлення општрафувала студію телебачення словацького міста Комарно (де компактно мешкають етнічні угорці) за використання угорської мови в рекламі [21]. Цей факт викликав обурення в угорській пресі та серед політиків. Певний тиск змусив Словаччину зробити деякі поступки: зниження у два рази штрафів за порушення закону; пом'якшення вимог при прийомі на роботу; дозвіл використовувати мову національної меншини на засіданнях муніципалітетів, у яких частка представників національної меншини перевищує 20%; необов'язковість ведення всієї документації державною мовою в навчальних закладах, де навчаються представники національних меншин.

Про можливі межі рішучості дій Словаччини свідчить випадок, коли в серпні 2009 р. Словаччина заборонила в'їзд до країни президентові Угорщини Л. Шойму, котрий збирався прибути до м. Комарно на церемонію відкриття пам'ятника Святого Штефана – першого короля Угорщини [22].

Інші зовнішньополітичні проблеми

Розвиток ядерної енергетики

Близько 50% електроенергії Словаччина виробляє на двох атомних електростанціях, побудованих за часів СРСР. Нині серед країн Європейського Союзу поширюється тенденція до відмови від використання ядерної енергії. Але вартість електроенергії, яка виробляється на атомних електростанціях, більш як удвічі нижча за вартість електроенергії теплових електростанцій. Відмова від атомної енергетики означала б різке зниження конкурентоспроможності Словаччини та падіння темпів зростання економіки. Серед сусідів Словаччини проблема ядерної енергетики найбільше непокоїть Австрію, яка вимагає закриття словацької атомної електростанції з екологічних міркувань. Але Словаччина відмовляється це робити [23].

Визнання Словаччиною геноциду вірмен

Як уже зазначалося, Словаччина побудувала гідроелектростанцію в Нагірному Карабасі та має домовленості з Вірменією про побудову ще кількох станцій. Очевидно, що допуск Словаччини до енергетики Вірменії був пов'язаний з умовою зустрічних кроків щодо зовнішньополітичної підтримки Вірменії, зокрема визнання геноциду вірмен Туреччиною на початку ХХ ст. Наприкінці 2011 р. парламент Словаччини прийняв закон про кримінальне переслідування за заперечення геноциду вірмен. Франція прийняла аналогічний закон трохи згодом. Але Словаччина не зупинилася лише на прийнятті

законодавчого акта. У червні 2012 р. генеральний прокурор Словаччини прийняв від голови вірменської діаспори Словаччини позов проти посла Туреччини у Словаччині, який висловив сумніви щодо геноциду вірмен [24].

Приватизація енергетичних і транзитних активів Словаччини

Після приходу до влади ліберального уряду Словаччина здійснила широкомасштабну (за деякими оцінками – радикальну) приватизацію. Беручи до уваги географічне положення Словаччини та відсутність у неї власних енергоносіїв, найпривабливішими були енергетичні і транзитні активи. За часів СРСР у Словаччині були побудовані дві атомні електростанції – в Богуніці й Моховці. Управління ними здійснювала компанія «Slovenske Elektrany AS», 66% акцій якої були продані у 2006 р. італійській енергетичній компанії «Enel SpA» за результатами аукціону. За свідченнями ЗМІ [25], переговори проходили важко, але угода була укладена. Нині, під час фінансової кризи, уряд Словаччини, якому бракує коштів для покриття дефіциту бюджету, вимагає коригування ціни приватизації компанії «Slovenske Elektrany AS». Підґрунтям цих вимог є неврахування в ціні приватизації деяких резервів коштів. Італійська «Enel SpA» не відмовляється від переговорів, але поки що їх результати відсутні.

До купівлі транзитних активів Словаччини традиційний інтерес виявляє РФ. Компанія «Російські залізниці» розглядає можливість придбання словацької компанії – оператора вантажних перевезень. Аналогічні наміри ця російська компанія спільно з німецькою «Deutsche Bahn» декларувала в Польщі. Одним з проєктів, який сьогодні опрацьовується РФ, є продовження залізниці із широкою колією від Кошице до Братислави й далі до Відня [26]. Ця залізниця уможливить зниження собівартості перевезень вантажів за рахунок збільшення обсягів перевезень.

Проблематика внутрішньополітичних відносин Словаччини

Як і в інших країнах Східної Європи, основним чинником внутрішньополітичних відносин у Словаччині є фінансово-економічна криза. Скорочення соціальних програм, утрата ринків збуту продукції національних виробників, падіння доходів населення викликають невдоволення останнього економічним курсом країни. Словаччина ввійшла до зони євро у 2008 р. (на початку фінансово-економічної кризи) з надією, що вступ допоможе успішно пережити кризу. Але одночасно країна втратила важливі важелі регулювання економіки, такі, наприклад, як гнучкий курс національної валюти. Економічні негаразди стимулюють внутрішню нестабільність, зростання корупції та націоналістичних настроїв у суспільстві.

Внутрішньополітична нестабільність

Очікування словацького суспільства від вступу до Європейського Союзу та зони євро не виправдалися повною мірою, про що наочно свідчить відмова Словаччини (єдиної країни зони євро) з першого разу розширити фонд фінансової стабільності для допомоги Греції. Це рішення коштувало Словаччині внутрішньополітичної стабільності – відмова була ув'язана з вотумом довіри уряду. Після повторного голосування уряд подав у відставку, і були призначені позачергові парламентські вибори, на яких у 2012 р. перемогу одержала партія «Напряма – соціал-демократія» на чолі з Р. Фіцо. Партія здобула 54,4% голосів (83 місця зі 150), що дало їй можливість сформувати уряд без коаліції з іншими партіями. Голова нового уряду пообіцяв забезпечити майнову рівність словаків, підвищити податки для корпорацій і заможних громадян. Раніше, у квітні 2009 р., на президентських виборах перемогу одержав І. Гашпарович, якого підтримував Р. Фіцо. Таким чином, нині Словаччина має досить консолідовану владу, яка може діяти рішуче.

Боротьба з корупцією

Останні парламентські вибори у 2012 р. відбувалися на тлі корупційного скандалу, який виник у результаті публікацій в Інтернеті інформації про те, що фінансова група «Penta» впродовж восьми років давала великі хабари членам усіх партій, які брали участь в уряді М. Дзуринди [27] (попередника чинного голови уряду). Скандал спровокував у Братиславі зіткнення демонстрантів з поліцією. Як стверджують ЗМІ [28], до політичного лексикону Словаччини додалося раніше не відоме слово «олігарх».

Зростання націоналістичних настроїв

Проблема ставлення суспільства до циган стоїть у Словаччині досить гостро, попри відносно невелику кількість цього етносу порівняно з іншими країнами (300–500 тис. осіб, або до 7–9% населення). За даними Світового банку, у Східній Європі мешкають 7–8 млн циган, які є найбільшою меншиною в Європі (близько 15% голодують, 70% проживають за межею бідності, середня тривалість їхнього життя на 15 років менша за середній показник ЄС, а рівень дитячої смертності у чотири рази вищий). На циган припадає значна частка правопорушень. Розвинені країни ЄС, зокрема Італія та Франція, вживають досить жорсткі заходи до циган: видворення з країни, ліквідацію таборів тощо. Ці заходи мають підтримку більшості населення європейських країн, зокрема й у Словаччині. У 2009 р. неонацистське угруповання «Словацька єдність» організувало несанкціонований мітинг проти циган. Поліція була змушена застосувати пожежні водомети. Прагнучи розв'язати проблему, у 2001 р. Міністерство праці й зайнятості Словаччини подало на розгляд парламенту законопроект, який дозволяє добровільну стерилізацію циган в обмін на грошову допомогу [29]. Цей факт має сумнівний моральний аспект, але він свідчить про рішучість намірів уряду.

Аналіз концептуальних документів Словаччини у сфері безпеки

Концептуальними документами, котрі визначають політику безпеки Словаччини, є Стратегія безпеки Словацької Республіки [30] і Стратегія оборони Словацької Республіки [31], які держава ухвалила одразу після вступу до НАТО та ЄС і які планує оновити після 2015 р. У цих документах червоною ниткою проходить ідея гарантування безпеки через участь Словаччини в НАТО, ЄС та інших міжнародних організаціях. Серед основних інтересів безпеки визначається розширення цих організацій. У документах прямо не вказано, але є підстави для твердження, що з розширенням НАТО і ЄС Словаччина очікує позбутися становища буфера між Заходом і Сходом. Тому вступ України до ЄС і НАТО Словаччина розглядатиме позитивно.

Загалом безпекове середовище Словаччина оцінює досить адекватно. Серед негативних чинників основний акцент робиться на наявності держав, які не відбулися, і негативних наслідках глобалізації (посиленні впливу недержавних суб'єктів, розмиванні межі між зовнішньою та внутрішньою безпекою, нерівномірному розвитку регіонів тощо). Братислава вважає, що саме ці чинники породжують головну загрозу – застосування зброї масового ураження терористичними групами, а регіональні конфлікти виникають як результат розвитку внутрішньодержавних конфліктів насамперед у державах, які не відбулися. Хоча Словаччина робить висновок, що в довгостроковій перспективі їй не загрожує масштабний військовий конфлікт, вона очікує, що загроза тероризму зростатиме.

Словаччина досить широко розглядає географічну зону власної безпеки, тобто держави та регіони, воєнно-політичні процеси в яких можуть завдати шкоди інтересам Словаччини: сусідні держави, Західні Балкани, країни Співдружності Незалежних Держав, країни Близького і Середнього Сходу. Тому Братислава розглядає принцип неподільності безпеки як можливість дій у цій зоні.

Як інструменти політики безпеки Словаччина розглядає широкий спектр державних і недержавних інститутів: від збройних сил до суб'єктів фінансового ринку, неурядових організацій і засобів масової інформації. Неурядові організації розглядаються як основний інструмент у розв'язанні проблем держав, котрі не відбулися. Тобто Словаччина припускає можливість підтримки неурядових організацій в інших країнах, що певним чином може розглядатись як втручання в їхні внутрішні справи.

Концептуальні документи свідчать, що Словаччина застосовуватиме збройні сили за межами власної території у спільних операціях НАТО різної інтенсивності, у міжнародних операціях переважно у зв'язку з гуманітарними кризами або геноцидом. Вона припускає застосування збройних сил усередині держави для підтримки цивільної влади. Основний внесок у спільні операції НАТО Словаччина має намір робити до сухопутних військ і підрозділів забезпечення.

Загалом Словаччина проголошує політику безпеки без явних ознак агресивності й натяків на можливість по-

рушення територіальної цілісності інших держав. Україна визнається великим сусідом, від якого Братислава очікує просування на шляху європейської та євроатлантичної інтеграції. Словаччина чітко розуміє, що після вступу до НАТО та ЄС вона має підтримувати їхню політику, яку здебільше формують провідні держави. Це означає, що Україна може розраховувати на підтримку Словаччини лише в разі підтримки з боку провідних держав НАТО та ЄС.

Висновки

1. Основні інтереси Словаччини мають переважно економічний вимір. Вони визначаються експортною і транзитною орієнтацією економіки, а також її слабкою забезпеченістю власними сировинними ресурсами. Ці обставини вимагають від Словаччини підтримання дружніх стосунків з іншими державами, які є ринками сировинних ресурсів (насамперед енергоносіїв) і збуту кінцевої продукції. Зовнішню політику держави можна охарактеризувати як балансування заради досягнення економічних інтересів. Фінансово-економічна криза в ЄС сьогодні змушує Словаччину до активізації зовнішньої політики на Сході. Словаччина готова співпрацювати навіть із проблемними країнами, які мають жевріючі військові конфлікти на власній території.

2. Основними проблемами відносин Словаччини з іншими державами є транспортування і споживання енергоносіїв, інтеграційні проблеми в рамках ЄС та самовизначення етнічних угорців – громадян Словаччини.

Головним інтересом Словаччини в питанні транспортування і споживання енергоносіїв є забезпечення економіки мінеральними енергоресурсами і збереження власного потенціалу з транзиту енергоносіїв російського походження. Словаччина зацікавлена у збереженні схеми постачання нафти й газу через територію України та модернізації її трубопроводних систем, розуміючи залежність від головних гравців у цій сфері: Німеччини та РФ. Пріоритетними напрямками диверсифікації постачання енергоносіїв Словаччина бачить поставки енергоносіїв із середземноморських портів Хорватії через Угорщину та з балтійських портів Німеччини й Польщі.

У відносинах Словаччини з ЄС коренем суперечностей є різна конкурентоспроможність її економіки та економік провідних держав – членів ЄС, а також політика бюрократичних структур ЄС, яка не завжди враховує інтереси Словаччини.

Наявність угорської меншини, яка компактно проживає вздовж південного кордону, є причиною певної напруженості відносин Словаччини з Угорщиною. Остання проводить активну політику підтримки етнічних угорців, які мешкають поза її територією з метою укріплення їхніх зв'язків з материнською державою, збереження їхньої етнічної ідентичності та створення національних автономій. Словаччина розуміє небезпеку посилення етнічної неоднорідності прикордонних територій, що

створює підґрунтя для посилення впливу Угорщини на внутрішню політику.

3. У результаті виборів 2012 р. у парламенті Словаччини була сформована парламентська більшість на основі однієї лівої партії, яку підтримує президент держави. Це забезпечує єдність влади й дає їй змогу здійснювати рішучі кроки до реформування економіки та суспільства. У словацькому суспільстві зростають націоналістичні настрої переважно антициганського характеру, котрі намагаються використувати неонацистські угруповання.

Перелік літератури

1. США потребували від Словаччини участі в війні з Іраком [Електронний ресурс.] – Режим доступу: <http://top.rbc.ru/politics/28/01/2003/49510.shtml>.
2. Словаччина критикує США за ввід військ в Ірак 6 років тому [Електронний ресурс.] – Режим доступу: <http://top.rbc.ru/politics/22/10/2009/339457.shtml>.
3. Словацькі солдати покинули Косово [Електронний ресурс.] – Режим доступу: <http://www.vz.ru/news/2010/11/20/448857.html>.
4. Отець нації та Конституції вигнані як малий жулик: Угорщина за тиждень [Електронний ресурс.] – Режим доступу: <http://www.regnum.ru/news/polit/1522015.html#ixzz2S9pAzCbt>.
5. Словаччина підтримала Грузію на шляху в Північноатлантичний Альянс [Електронний ресурс.] – Режим доступу: <http://www.km.ru/v-rossii/2011/06/22/nato/slovakiya-podderzhala-gruziyu-na-puti-v-severoatlanticheskii-alyans>.
6. Словаччина рішуче підтримує європейські прагнення Молдови [Електронний ресурс.] – Режим доступу: <http://bessnews.ru/politika/moldova/5570-slovakiya-reshitelno-podderjivaet-evropeyskie-stremleniya-moldovi.html>.
7. Словаччина гарантує підтримку євроінтеграційних прагнень України [Електронний ресурс.] – Режим доступу: <http://chasnik.pp.ua/ukraina/43967slovakiya-garantiruet-podderzhku-evrointegracijnih-stremleniy-ukrainy>.
8. Словаччина проти вторгнення в Лівію [Електронний ресурс.] – Режим доступу: <http://www.firstnews.ru/news/lenta/Slovakiya-protiv-vtorzheniya-v-Liviyu/>.
9. Президенти Вишеградської четвірки знайшли «джерело бід» України [Електронний ресурс.] – Режим доступу: <http://sejchas.tk/world/57267>.
10. Словаччина буде добиватися звільнення білоруських політв'язнів [Електронний ресурс.] – Режим доступу: <http://www.regnum.ru/news/polit/1482838.html>.
11. Метин А. Бізнесмени Чехії та Словаччини інвестують в окупаційний режим в Карабаху [Електронний ресурс.] – Режим доступу: http://www.aze.az/news_biznesmeny_chexii_i_73224.html.
12. Форум глобальної безпеки в Братиславі [Електронний ресурс.] – Режим доступу: <http://ryk.by/rus/novosti/mir/2048/>.
13. Україна зацікавлена в транзиті по «Одеса-Броди» каспійської нафти в Словаччину, Чехію та Угорщину [Електронний ресурс.] – Режим доступу: http://tbu.com.ua/news/ukraina_zainteresovana_v_tranzite_po_odessa_brody_kaspijskoi_nefti_v_slovakiu_chehiu_i_vengrii.html.
14. Запуск «Північного потоку» обернеться для Словаччини витратою в розмірі 170 мільйонів євро [Електронний ресурс.] – Режим

доступу: <http://www.regnum.ru/news/polit/1465394.html#ixzz2S9t4Z85u>.

15. Словаччина: Вступали в ЄС, опинилися в Радянському Союзі [Електронний ресурс.] – Режим доступу: http://www.mignews.com/news/economics/world/100811_230124_24319.html.

16. Словаччини хочуть втекти з корабля ЄС [Електронний ресурс.] – Режим доступу: <http://oko-planet.su/politik/newsday/57169-slovaki-hotyat-ubezhat-s-korablya-es.html>.

17. Вихід Словаччини з єврозони теоретично можливий [Електронний ресурс.] – Режим доступу: <http://izvestia.ru/news/482701>.

18. Угорщина, Польща, Словаччина та Чехія: V4 – зона політичного розчуження та економічної стагнації [Електронний ресурс.] – Режим доступу: <http://www.xn--cladwmdv.xn--plai/news/fd-abroad/polska/economy/1545627.html#ixzz2S9ugCQt3>.

19. Globsec 2011: Білорусь – загроза для ЄС та НАТО [Електронний ресурс.] – Режим доступу: http://telegraf.by/2011/03/globsec_2011_belarus_-_ugroza_dlja_es_i_nato.

20. Справа угорського національного руху в Румунії та Словаччині [Електронний ресурс.] – Режим доступу: <http://www.ua-reporter.com/print/106360>.

21. В Словаччині почали витіснення угорської мови навіть в угорському регіоні [Електронний ресурс.] – Режим доступу: <http://www.regnum.ru/news/polit/1341251.html#ixzz2S9vpfC4e>.

22. Президенту Угорщини заборонили в'їзд в Словаччину [Електронний ресурс.] – Режим доступу: <http://top.rbc.ru/politics/21/08/2009/323737.shtml>.

23. Словаччина не може відмовитися від атомної енергетики – президент [Електронний ресурс.] – Режим доступу: <http://xn--cladwmdv.xn--plai/news/russia/1539009.html#ixzz2S9yCCPCO>.

24. Скандал між Словаччиною та Туреччиною, пов'язаний з отрицанням Геноциду армянів, розгоряється з ще більшою силою [Електронний ресурс.] – Режим доступу: <http://www.panarmenian.net/rus/news/112454/>.

25. Словаччина намірена припинити переговори з ENEL щодо продажу SLOVENSKE ELEKTRARNE [Електронний ресурс.] – Режим доступу: http://www.businesspress.ru/newspaper/article_mId_21960_aId_319758.html.

26. Путін та міністр транспорту Словаччини обговорили проєкт залізничної дороги [Електронний ресурс.] – Режим доступу: <http://www.baltinfo.ru/2011/02/22/Putin-i-ministr-transporta-Slovakii-obsudili-proekt-zheleznoi-dorogi-189730>.

27. Соціал-демократи виграли вибори в охопленій скандалом Словаччині [Електронний ресурс.] – Режим доступу: <http://top.rbc.ru/politics/11/03/2012/641046.shtml>.

28. В Словаччині олігархи керують партіями: Данієл Липшиц [Електронний ресурс.] – Режим доступу: <http://www.regnum.ru/news/polit/1536365.html>.

29. В Словаччині цигани будуть стерилізувати [Електронний ресурс.] – Режим доступу: <http://www.immigrant-press.ru/2011/08/v-slovakii-tsyigan-budut-sterilizovat/>.

30. Security strategy of Slovak Republic [Електронний ресурс.] – Режим доступу: http://merln.ndu.edu/whitepapers/SlovakiaSecurity_English2005.pdf.

31. The Defense strategy of Slovak Republic [Електронний ресурс.] – Режим доступу: http://merln.ndu.edu/whitepapers/SlovakiaDefence_English2005.pdf.

Надійшла до редакції 30 вересня 2013 р.